

(Ne)odgovorna znanost: svoboda dela in verjetje v režim

Renata Šribar

IZHODIŠČNA HIPOTEZA

V tej tematski izdaji Dialogov pišemo o degradaciji znanosti ne glede na to, kje se uresničuje, v akademskem, raziskovalnem ali državno-upravnem prostoru. Naša geopolitična sfera, ki jo v tem kontekstu razumemo onkraj nacionalnih meja oziroma v območju majhnih in manjših držav preteklega socializma, ima določene značilnosti, ki poglobljajo nelagodje. V odnosih z izurjeno tujino, naj bo ta izurjenost še tako vprašljiva, jo je mogoče ugledati takole: še hitrejše zadovoljstvo s produkti dela, kot je to zaradi sodobnega režima znanosti običajno (“bolje je več”), in mnogo manj nadzora nad nelegitimnimi in nelegalnimi praksami (vladavina “bolj enakih”).

Na kakovostno nezanesljivost opravljenega znanstvenega dela z določene, ne prav realne perspektive je pokazala širitev izbire razpisov v okviru raziskovalnih štipendij Evropske komisije Marie Skłodowska Curie. Razpis *Widening* je namenjen poduku raziskovalca in raziskovalke iz države, katere sestavljeni indikator raziskovalne odličnosti je nižji od 70 odstotkov

povprečja EU. Evropska komisija takšnega raziskovalca in raziskovalko potemtakem razume v skladu s tem meritokratskim merilom kot poklicni osebi z “najnižjo ustvarjalnostjo” na področju znanosti. Če tej nizki umestitvi v kakovosti znanstvene produkcije sopostavimo stanje na področju etike in raziskovalne integritete, ki ga ta številka Dialogov kompleksno, argumentirano, doživljajsko in predvsem kritično analizira in interpretira, je že v samem izhodišču možno zastaviti lahko preverljivo hipotezo: kljub temu, da se je v slovenski znanosti vzpostavil segment, ki ga z distanco do slovarskega pomena lahko imenujem elita (o smiselni opredelitvi v nadaljevanju), ni nacionalnega sektorskega reda, ki bi bil zmožen v zadostni meri vzpostaviti kakovostno znanstveno produkcijo.

Kar imamo, torej edina ta trenutek možna znanstvena elita, deluje tako, da prilagaja svoje znanstveno delo zahtevam globaliziranega režima znanosti, v katerem lahko uresničuje načelo svobode dela v duhu *arbeit macht frei*, torej zgolj z zanikanjem dejanske svobode znanstvenega ustvarjanja in v tem okviru tudi pedagoškega dela. Karierni cilji, ki v velikem delu očitno in dokazano nimajo zagotovljene kakovosti po zapovedanih merilih, zahtevajo navkljub lastnemu neuspehu redna žrtvovanja na področju etike in raziskovalne integritete.

Zanemarjanje in zlorabljanje tega vidika se meri v številu onemogočenih raziskovalnih umov. Ob opozorilih zaradi neetičnega in nemoralnega delovanja, ob t. i. zdrsih raziskovalne integritete je argument pri roki: kriv je sistem znanosti in njeno strukturiranje. Kar tvori slovensko znanstveno elito, je potemtakem posebna struktura upora in podredljivosti. Upogljivost se izpolnjuje tam, kjer bi upor lahko spodbudil opustitev meritokratskega režima. Ignoranca in nespoštovanje pravil pa se odvijata na mestu, kjer bi uklonitev načelom znanstvene etike in raziskovalne integritete, oziroma z besedami tule gostujočega avtorja Friderika Klampferja, znanstvene in raziskovalne “morale”, “poštenosti”, prinesla nekaj več preproste pravice do dela, tj. delovnih realizacij za vse. Ustrezanje pravilom “odlične znanosti” skupaj z ignoranco etičnih in moralnih dimenzij botruje produkciji – ne “slabe” znanosti v pomenu neustreznosti glede upoštevanja spoznavnih in metodoloških ortodoksij znanstvenega kazona, temveč *zaprte*, težko prepustne in zato pomanjkljivo plodne znanosti. Ta zaprtost, primerljiva s patološko samozagledanostjo usodno prikrajšanega individualnega subjekta, je velika. V našo sumničavo in plaho državno upravo in samodržniške javne raziskovalne vodstvene strukture s težavo ali sploh ne pronicnejo koncepti in ideje, ki so zapisani celo že v študijah in dokumentih Evropske komisije. Denimo “vloga feminizma /.../ v vprašanih spolov v izobraževanju” (Eurodyce 2010, 16).

Izpostavljena matrica neetične in nemoralne srenje vključuje konkretne odnose. Tipsko so primerljivi z antropološkim primerom Dobujcev, za katere sta značilni sovražnost in zahrbtnost. Domačijska skupnost z otočja D’Entecasteaux, ležečega blizu južne obale vzhodne Nove Gvineje, živi v nevarni in nerodovitni pokrajini. Nosilna značilnost odnosov je boj vseh proti vsem. (Benedict 2008: 103) Navedeni lastnosti, ki se izražata v različnih oblikah nasilnosti in spletkarjenja, sta, kot piše najbolj referenčna antropologinja svojega časa Ruth Benedict (prav tam: 104), osebni vrline in potemtakem skupnostni vrednoti. Edina oblast je foucaultovsko razpršena, a se obenem izvaja hierarhično po različnih merah sovraštva. Edina organizacija, tako avtorica, se udejanja znotraj koncentrično-krožnih struktur dovoljenih sovražnosti (prav tam). Z evropocentrične perspektive je ta narobe obrnjena etika lahko zgolj učinek pre-

pričanj v elementarno brutalnost človeške narave: vsebinsko enako, kot je to zapisano za verjetje Dobujcev, in v razliki, ker je v naših družbeno-političnih razmerjih brutalnost zakrinkana z leporečjem, v dobujski domačijski kulturi pa povsem odkrito konstitutivna. Ruth Benedict jo razume kot “izdajalsko” in “zavarovano z morbidnimi strahovi” (prav tam: 180).

Brutalnost, kot jo srečujemo v slovenski znanosti, se kaže v zlorabi moči in posebej manipulaciji, ki sega do državnih upravnih vrhov. Poleg v nadaljevanju opisanih primerov, prikazov in interpretacij v besedilih že omenjenega Friderika Klampferja, nato pa še Franca Malija, Irene Šumi in Dušana Nolimala, lahko na tem mestu postrežem s povsem svežo akcijo oblastne elite na manipulativnem delu. Čeprav gre za navidezno manj pomemben primer, je toliko bolj zagaten zaradi svoje orwelloske značilnosti (“resnica je laž in laž je resnica”). Ob uvedbi izključne rabe generičnega slovničnega ženskega spola za obdobje treh let na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani se je sprožila javna diskusija, ob kateri se je zastavilo tudi vprašanje o kršitvi slovničnih pravil in legalnosti¹ tega normativnega akta. Strokovni in vodstveni odziv fakultete je bil in je vprašljiv, saj se ne nanaša na smotrne iztočnice, kot so denimo pomen besedne zveze “spolno občutljiva raba jezika”, jezikovne politike, ambivalenca izraza spolno “nevtralni” jezik, “upogibanje” jezika v javni instituciji z dobrim namenom, preizpraševanje legitimnosti in legalnosti določenih jezikovnih ukrepov. Reakcija na javne odzive je izrazito oblastniška, s strokovnega vidika nekonstruktivna in samozaščitna, saj temelji na ponovitvah istih že ovrženih argumentov in zlasti na nedokazanih trditvah, denimo, da ne gre za kršitev slovničnega pravila ali da je identično potezo povlekla že Fakulteta za socialno delo. Vrhunec nekoristnega in nestrokovnega odpora, tu razumljenega kot sindrom delovanja slovenske znanstveno-raziskovalne in terciarne pedagoške skupnosti z njeno državno upravo vred, je aktualna izjava instance, ki se je še donedavna imenovala Komisija za ženske v znanosti. Te dni je zaokročila po elektronskih naslovih raziskovalk in raziskovalcev² izjava v podporo ukrepu FF z že znanimi prijemi, da gre za ustrezno ravnanje, a brez soočenja s strokovnimi protiargumenti. Komisija za enake možnosti v znanosti pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport (v nadaljevanju MIZŠ) v zastopniški osebi prof. dr. Andreje Gomboc in brez članice ali člana z izobrazbo na področju slovenistike ukrep “pozdravlja in v njem vidi pomemben prispevek k iskanju in širjenju nediskriminatornih rab jezika v javnih institucijah Republike Slovenije”. Obenem opozarja, da “odločitev senata FF UL ni brez precedensov v slovenskem akademskem prostoru” (MIZŠ, 15. 11. 2018). Seveda takega precedensa dokazljivo ni. Gesta Fakultete za so-

1 Vprašanje sem zastavila v *Objektivu* (2018) in vendar ne avtonomno, izvorno. Ob zvrstno identičnem posegu Univerze v Leipzigu je namreč le-ta sama deklarirala svoje dejanje kot kršitev slovničnih pravil in tudi zakonskega reda. V Sloveniji je bila zakonitost z moje strani postavljena pod vprašaj ob predpostavki, da je odnos jezika in pravnega reda v evropskih nacionalnih državah identičen.

2 Četudi je vredno daljše obravnave ob drugi priložnosti, velja vsaj omeniti še dva spremna pojava analizirane izjave. Komisija za ženske v znanosti je že v natančno opredeljenem, “ženskem” krogu delovanja težko sledila svojemu smotru, v zadnjem obdobju preteklega mandata pa je tako ali tako povsem odpovedala. Ukinitve avtonomne perspektive žensk v znanosti je še ena slabih indikacij časa, ki ga razbiramo iz razpada demokratičnih struktur in pomanjkanja mišljenja v raznoteri družbi, bi lahko bila sposobna uravnovati nasprotja na miroljuben in transparenten način. O neverjetni samovoljnosti nedobrohotne oblasti priča tudi detalj. Izjave Komisije in vabila na tematsko konferenco nisva prejeli dve nekdanji članici komisije, verjetno, ker sva si med preteklim mandatom drznili skupaj z nekaterimi drugimi oporekati določenim odločitvam. Velja opozoriti, da naj bi bilo sporočilo Komisije naslovljena na vse pri ARRS registrirane raziskovalke in raziskovalce.

cialno delo namreč nikakor ni primerljiva, saj uporablja generični ženski spol zgolj v aktu Pravila o organizaciji in delovanju Fakultete za socialno delo. Poleg tega je generičnost manj “generična”, nanaša se zgolj še na moški spol v nasprotju z obravnavanim ukrepom, ki referenčno vključuje “kateri koli spol” (Sklep Senata FF, n.d.),³ torej tudi na tiste, ki jih slovenski pravni red ne identificira. Že površna kritična analiza diskurza pokaže tudi na povsem drugačen kontekst, kot je to v primeru Filozofske fakultete. Fakulteta za socialno delo je tako kadrovsko kot po študentskem segmentu prevladujoče ženska. Toda tu se prav ob razmerju spola in jezika pojavlja vprašanje reproduciranja spolno zaznamovanega poklica.

KRUTE IGRE V DRUŽBENO-POLITIČNIH ZAKULISJIH ALI O ZNAČAJU SLOVENSKE ZNANSTVENE ELITE

Prav na tem mestu se je ustrezno vrniti k Dobujcem in njihovim koncentričnim krogom zemeljskega pekla sovražnosti in zahrbtnosti, ki sem ju za našo skupno rabo prevedla v zlorabo moči in spletkarjenje. Kljub temu, da ima znanstvena srenja v nasprotju z Dobujci močne strukture oblasti, se izvaja in ohranja po prikriti agendi obvladovanja z nelegitimnimi in pogosto nelegalnimi sredstvi, kot so mobing, goljufanje, podkupovanje, klientelizem. Hierarhija v tem območju ne sledi povsem formalnim poklicnim položajem. Poskus podkupovanja je, denimo, lahko namenjen tudi raziskovalki-prekarki ali prekarcu-predavatelju, če se presodi, da ima ta dovolj širok domet javnega vpliva, ki se ga ne da zamejiti zgolj z, denimo, diskretno mimobežnim pogovorom z urednikom ali urednico določenih medijev.⁴ Podobno netematiziran je pojav kotaleče se snežne kepe, ko stigmatizacija po začetnem sprožilcu pogosto sama, brez neposrednega nadaljnega delovanja obrekovalca ali obrekovalke, opravi delo onemogočanja nadaljnjih, četudi začasnih zaposlitev neželene osebe, ki po svoji vesti opravlja nalogo žvižgaštva in oporečništva, pojavov, ki se jima v drugem sklopu tematskih obravnav posveča Dušan Nolimal. Avtor opozarja na službena razmerja etike in morale, ki jim botrujejo socialno psihopatske osebe; “v socialnih odnosih lažejo, varajo in se sprenevedajo”, pri čemer “se jim večina zaposlenih prilagodi”. To

3 Sporni 41. člen Sklepa Senata FF je krožil med zainteresirano javnostjo v obliki pdf-a brez datuma. Dobro bi bilo preveriti, kako je z novim zakonom o varstvu osebnih podatkov in javno dostopnostjo podatkov o osebah, ki so zaposlene v javnih ustanovah; v javni diskusiji o jeziku, ki sta jo organizirali Filozofska fakulteta ljubljanske univerze, kjer je dogodek tudi potekal, in SAZU (23. 10. 2018), se je nekaj študentov in študentk preko svojega predstavnika pritožilo, da sklepi senata niso dostopni; dekanov protiarargument je bil, da je to zaradi ZVOP-2.

4 Upravljanja z medijsko uredniško politiko izven transparentnih poti in instanc sem se zavedla kot članica predvolilne skupine tedaj nastale LDS (1990), ko je urednik uglednega tednika prišel na pogovor z vodjo strankine PR dejavnosti. Pojav zaprtih medijskih vrat pred vsako konkretno analitično kritiko, ki zadeva “naša” vodstva (tj. v javnosti prezentirana kot politično leva), se obravnava zgolj v manjših zaključnih krogih. Indikativno – kot opozarja Dušan Nolimal, moramo ob javnem oglašanju vzeti v zakup možnost sankcij za jasno izražanje svojih stališč, ki niso posplošena v obča mesta družbeno-politične kritike.

vzpostavljanje napačnih norm v kulturi institucije z vrha navzdol je najbolj škodljivo, kadar ji sledijo javnomnenjsko aktivni zaposleni. V sozvočju s patriarhalno-kapitalistično zastavljeno linijo delitve med javno in zasebno sfero zastopajo ambivalentnost skupnostnih interesov s pomočjo psihičnega razcepa na dve *personi*. Eno, ki miži pred zlorabami vodje, in drugo, ki se v javnem diskurzu angažira v družbeno dobro za levičarsko, družbeno občutljivo kritično analizo sodobnih razmerij dela in bivanja. Videti je, da je med možnimi kategorijami družbeno konstitutivnih produkcij nevednosti, ki jih je v teoriji analitično nasnula feministična epistemologija,⁵ dandanes zmagovita in nujna za spoznanje tista, ki jo Nancy Tuana opisuje kot držo "hotene", zainteresirane nevednosti: "Ne vedo, ker nočejo vedeti." (2006, 16)

Analize takih in podobnih primerov, ki bi jih bilo dobro opraviti z vso znanstvenoraziskovalno pozornostjo, bi zainteresirani znanstveni, strokovni in laični javnosti razkrile tipsko pojavo sodobnega vodje, ki je vedenjsko "postmoderen", potemtakem prilagojen neoliberalni logiki kariernega kanibalizma. Njegova dopadljiva javna podoba je spretno maskiranje najbolj brezsravnih potez v teptanju ali izčrpavanju talentov, ki bi ga morda v paranoičnih prividih utegnili tako ali drugače ogroziti. Avtorica Rita Faria, naša portugalska gostja v tej številki, razcep med pojavnostjo in faktičnostjo osebe brez moralnih zavor in etičnega smerokaza opisuje z metaforo – sliko Doriana Graya.

Netematiziran v konkretnostih, kot sta podkupovanje in onemogočanje v javnem oglaševanju in pri plačanem delu, je tudi klientelizem v znanosti. Predhodni primer sprege med t. i. Komisijo za enake možnosti v znanosti in Filozofsko fakulteto je že tak. Po "upogibanju" slovenščine v funkciji uradnega jezika, formalno-pravno kodiranega z obstoječo slovnico in pravopisnim slovarjem, je "upogibanje", če ima leipziška univerza prav, da gre za kršitev slovnčnih pravil,⁶ zadelo tudi pravni red, saj se ustavna dikcija o uradnem jeziku nanaša na slovnčno in slovarsko kodificiran naravni jezik v okviru nacionalne države.

Primer spola, jezika in oblasti, ki ga je izpostavilo aktualno dogajanje, in ne zagrenjenost, četudi lahko v tujih in lastnih občutkih opazim tudi to, se razpira v še eno teoretsko pomembno dimenzijo. Novi, v živeti praksi tesnobni, temačni, nič dobrega napovedujoči časi prenavljajo razmerje med vsaj za naše okolje radikalnimi družbeno transformativnimi gibanji s spremljajočo refleksijo in elito. Kooptacija, oblastniško prisvajanje truda in misli družbeno-politične alternative, ki omehča ostre robove in s tem dejanski sistemsko-prevratniški potencial družbenih sprememb, je postala sama radikalno drugačna. Oblastni viri, ki so zelo konkretni (razpoložljivi prostori, finančna sredstva, mreža), niso več zanka, v katero se alternativna gibanja in refleksija ujamejo nehoteno in so za tem pripravljena kooptacijo tudi obelodaniti, se ji upirati. Viri so postali želeni objekti, zavoljo katerih se pogosto tudi alternativcem in alternativkam dogodi sedenje na dveh stolih, udeležba v oblastnih strukturah in prevratništvo, ki v danem toku zadev postane omedlno in uporabljaj jezik študij Evropske komisije in njenih projektov. Radikalizem lahko, kot v primeru obravnavanega jezikovnega ukrepa, stopi na oblastni položaj. Že formalna

5 Več o konstrukciji nevednosti v domeni znanosti posebej z vidika feministične epistemologije v Vendramin (2015, 71).

6 "German is a gender-specific language, but the University of Leipzig has decided to bravely ignore the grammar rules." V prevodu: "Nemščina je spolno specifičen jezik, toda Univerza v Leipzigu se je pogumno odločila, da bo zapostavila slovnčna pravila." (DW, 7. 6. 2013).

raven takega ukrepanja ne le, da zamegli izvorno vsebino in potencial alternativnega gibanja in refleksije, temveč budi odpor tudi v vrstah do tedaj podpornih instanc. Pot alternativnih gibanj v domeno oblasti je s kooptacijo mnogo krajša in udobnejša, hkrati pa družbeno netransformativna. Namesto trdega boja in pogosto eksistenčne prikrajšanosti zaradi požrtvovalnosti v prid pripoznanja določene pravice – v našem primeru uzakonjenja sprva obojespolske rabe samostalnikov in prilegajočih se slovničnih oblik, nato legaliziranja novih oblik (samo)identificiranja – prevzame nalogo kar oblast sama. S tem se ponovno opredeli kot levo-demokratska, čeprav njeni mehanizmi izvajanja oblasti niso prav nič demokratični.

Prav trud za uveljavljanje določenih pravic uvaja spremembe v mentaliteti in obširnejše, globlje kulturne premene. Ko radikalizem izvaja sama institucionalizirana oblast, je učinek ravno nasproten, izgublja se že pridobljena podpora spolno občutljivi rabi jezika in jezikovnemu pripoznavanju transskupnosti. Pomenljivost premen se namreč zgošča na transformativni poti, ne na ad hoc doseženem cilju.

Kako potem ob mnogoterih indikacijah sploh opredeliti elito?

Človeška veriga, ki poganja klockotajoče kolo slovenske znanosti, je sestavljena po sila nerodnem principu delovanja znanstvenega visokega uradništva, sektorske inteligence (izobraženstva) in sektorske birokracije. Tom Bottomore, britanski marksistični sociolog (2014), elite uzre v tej sestavi. V nasprotju s slovarskim pomenom, ki predpostavlja enovite kriterije nabora, sodobna praksa vzpostavlja elito v kulturni in politični mnogoterosti in konfliktnosti. Če ponovim zdaj že znano ugotovitev, je konfliktnost reducirana na politizirane boje med kulturnimi trendi. Danes je treba tej heterogeni skupnosti dodati novo kategorijo, ki jo nekoliko popošljuje lahko identificiram kot lastnike in upravitelje kapitala in finančnike. Uspeli so že temeljno spremeniti vrednote in namembnost znanosti. Delovanje te nove kategorije se razpenja od nizkotnih kupčij do celovitega in družbeno-politično regresivnega vpliva na preusmeritev znanosti v agenturo industrijskih, tehniških in finančnih panog.⁷ Humanistika in kritično družboslovje sta ob tem tako rekoč samoumevno zataknjena v prazni tek, kjer statusi in raziskovalna sredstva poganjajo bolj kariere kot funkcionalne družbene refleksije in pomembne spremembe v lokalni in globalizirani človeški skupnosti. Te se dogajajo drugje in z mnogo bolj vprašljivimi cilji, ki pa strukturno ne bi bili dosegljivi, če jih ne bi podpirali razpršeni in baga-

⁷ Za odličen članek na temo se zahvaljujem Ireni Šumi. John Patrick Leary, profesor angleščine na državni univerzi Wayne, Kolidžu za liberalne umetnosti in znanosti, v *The Chronicle of Higher Education* opisuje stanje v ZDA in tako vsaj deloma popisuje tudi naše poklicno življenje, še bolj pa preroško napoveduje našo bližnjo prihodnost. Zelo konkreten vdor panog v akademski prostor je brezploden. Ideologija individualiziranega posla je dobila materializirane mlade v območju praznega ništreca poklicnih obljud. (11. 11. 2018) <https://www.chronicle.com/article/Enough-With-All-the-Innovation/245044>

telni nameni tu opisane elite. Ali z nekoliko uvidevnejšo kritiko, izposojeno iz prispevka Fridrika Klampferja: “/.../ osebni interesi raziskovalcev in raziskovalk in/ali koristi ustanove, za katero ti delajo, ne sovpadajo vedno z dolgoročnimi interesi znanosti ali širše skupnosti; kar (vsaj na kratek rok) koristi naši akademski karieri in posredno ugledu in prestižu ustanove ali organizacije, v kateri smo zaposleni, ne prispeva nujno k znanstvenemu napredku, razcvetu skupnosti ali dobrobiti človeštva.”

Bottomorjeva analiza elite lahko odreši razočaranja in želje po vključitvi vanjo. Elita kot družbena avantgarda je postala in postaja “prehlajeni predmet zgodovine”. Bottomore veže zadnjo kolektivno družbeno transformacijo na revolucionarna gibanja, ki jih je vodila intelektualna elita; ob prevzemu oblasti jo je izpodrinila deintelektualizirana partija. Avtor novejši položaj družbeno šibke intelektualne elite hipotetično pripisuje “znanstveno-tehnološki revoluciji” in zmanjševanju pomena “bolj slovstvenih in filozofskih zastopnikov splošno kulturnih ali družbenih idej” (prav tam, 77, 86–87). Toda danes so prav oni sami že večinsko podložni tehnokratsko-menedžerskemu modelu, značilnemu za MINT znanosti (matematika, inženirstvo, naravoslovje, tehnologija); na vodstvenih položajih pa, kot ilustrirano s primerom jezika in spolov, še posebej tisti javno bolj izpostavljeni kooptirajo radikalne trende, ki pa jim prav ta poteza menjave subjekta akcije odvzame družbeno transformativni potencial.

Med resentmentom in etično-moralnim vzgonom

Resentiment, z izvorno slovenskima besedama razočaranje in zagrenjenost, je v levem liberalno-demokracičnem spektru prepovedan iz dveh razlogov. Interpretiran je kot del kulture janšizma, obenem je povsem odvečna pozicija v čudovitem svetu osebnih kariernih zmag, kjer ni ničesar med (zatajenimi) *flopi* in javno proslavljenimi nizajočimi se zmagami. In vendar tule vsemu zainteresiranemu bralstvu na vpogled nizamo interpretacije, podatke in zgodbe, ki jim daje ton nič drugega kot avtorska grenkoba, tudi nemoč; kot da odmevamo še zadnjič v vse-obsegajočo temo.⁸ Franc Mali v svojem prispevku opozarja na manko gotovosti s perspektive etike in raziskovalne integritete, seriji normativnih dokumentov navkljub.

Ti normativni dokumenti vključujejo zahtevo po poštenem prikazovanju raziskovalnih ciljev in smotrov, zanesljivosti in izvajanju raziskovanja, objektivnosti, nepristranskosti in neodvisnosti, transparentni znanstveni komunikaciji, dolžnosti, da skrbno pristopamo k vsem subjektom razi-

⁸ Ena od spoštovanih kolegic, denimo, se je odpovedala sodelovanju pri pripravi te tematske številke z besedami, da je obupala nad zavzemanjem za etiko in raziskovalno integriteto v znanosti (ker da je pogosto zgolj maska egoističnih in zlorablajočih ljudi).

skovanja, korektnosti do dosežkov preteklih generacij raziskovalcev in tudi odgovornost do prihodnjih znanstvenih generacij itd. /.../ Glavni problem takšnih splošnih kodeksov, ki prisegajo na avtoregulatorno moč znanosti in predstavljajo včasih bolj skupek zelenih ciljev in ne vsebujejo jasno definiranih mehanizmov sankcioniranja, je njihova nemoč pri odpravi neetičnih oblik delovanja znanstvenikov v posameznih nacionalnih znanstvenih skupnostih.

Seveda nas obravnavanje etike in morale ne odvezuje odgovornosti zaradi sodelovanja v oporečnem sistemu znanosti, niti s tem ne postajamo "čisti" subjekti znanosti, ki jim ne more "zdrsniti". Temeljna razlika je v etično in moralno ozaveščenem delu, ki včasih tudi retrogradno razpozna napake, ali se vsaj dobro zaveda okoliščin (tudi to je delo), ki onemogočajo etično in moralno neoporečnost. Obenem je razlika, nekako po freudovski meri resnično patološkega in "patološkega", v količini in intenzivnosti "zdrsov". Prav to je indikacija vrednotnega sistema, pokazatelj, na kateri strani le-tega deluješ ali vsaj skušaš delovati. Friderik Klampfer pravi, da ni samo od "trdnosti našega značaja oz. moralne integritete odvisno, kam bomo zavili, v pravilno ali napačno smer, pač pa vsaj toliko ali še bolj od pozitivnih in negativnih vzgledov, spodbud in podpore, ki smo jim izpostavljeni ali pa smo zanje prikrajšani v svojem ožjem in širšem delovnem in življenjskem okolju." Morda je najbolj ustrezno skupaj z drugima avtorjema v publikaciji, Francem Malijem in Petrom Jurgcem, prav tu, ob "negativnih vzgledih" pomisliti še na nujno in mero sankcij ob nespoštovanju etičnih načel in moralnih "zdrsov". Ob tem se soočata predvsem previdnost do (pretiranega) sankcioniranja in kanadska blaga rigidnost v vzdrževanju in udejanjanju etičnih načel in moralnih norm.

Kar zadeva sankcioniranje znanstvenih nepoštenj, obstajajo pomembne razlike tudi v načinu, kdaj in kako so se vzpostavili kontrolni mehanizmi. VZDA so že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja ustanovili centralizirano agencijo, ki ima zakonska pooblastila glede preiskovanja sumov goljufij in prevar na področju raziskovanja, ki je financirano iz javnih sredstev. /.../ Na koncu je treba reči, da se kot povsem legitimno zastavlja vprašanje, ali je pretirana zakonska regulacija in sankcioniranje zaradi neetičnega obnašanja znanstvenikov nujno učinkovita. Dejstvo je, da se vseskozi srečujemo s precejšnim razkorakom med (etičnimi) normami in prakso, kar pa je glede na to, da se znanost ne nahaja zunaj družbe, razumljivo. Zato se zdi, da se je treba – če se vrnemo na začetek naše razprave – tudi na področju postavljanja etičnih pravil obnašanja izogibati pretiranim in že apriorno neuresničljivim pričakovanjem. (Franc Mali, prav tu)

(Op. R. Š. Na Univerzi v Torontu) sankcioniranje ni izključeno. Poznam primer, ko je raziskovalec "pozabil" na v informiranem soglasju obljubljeni kompenzaciji. Eden izmed sodelujočih se je potem obrnil na komisijo za etiko (kontaktni podatki so na podpisanim soglasju, katerega kopijo dobi vsak sodelujoči), ki je potem pozvala raziskovalca na odgovornost. Komisija bi se lahko odločila, da mora raziskovalec zavreči vse zbrane podatke, lahko bi ga kaznovala še strožje, npr. s prepovedjo nadaljnjih raziskav za določeno obdobje ali pod določenim dodatnim pogojem. V dialogu z raziskovalcem je bil končni učinek, da je moral raziskovalec kontaktirati vse sodelujoče in jim izplačati obljubljeni. /.../ Formalno pa lahko komisija kadar koli ustavi raziskavo, če za to obstajajo utemeljeni razlogi. /.../ glavni namen celotnega postopka ni sankcioniranje, to je bolj zadnja faza. Glavni namen je zaščititi sodelujoče in hkrati iskati konservativne rešitve, ki imajo najmanj dolgotrajnih posledic, če se je temu le mogoče izogniti. Na ravni komisije za etiko (ko ne gre za najbolj ekstremne kršitve, npr. v zvezi s falsifikacijo, ki pravzaprav ni v neposredni domeni same komisije, temveč drugih mehanizmov in organov univerze oz. fakultete) so najhujše kršitve podobne, kot sem ponazoril zgoraj.

Moč individuuma in strukture

Rita Faria v svojem prispevku prav tako tematizira odnos med strukturo in posameznico/posameznikom v znanstvenem raziskovanju z vidika integritete in škode v primeru kršitev. Med ostalim povzema ugotovitve in tematizira "sistemska tveganja za znanstveno integriteto, ki jih povzročajo sprijene pobude raziskovalcem, na primer poudarjanje uspešnosti glede na kvantitativna merila in ustvarjanje hiperkonkurenčnih okolij za pridobivanje financiranja." Skladno z zavedanjem o normativnem pritisku institucije predlaga prenos poudarka z individualne odgovornosti, na kateri je utemeljena sama koncepcija raziskovalne integritete, na nujo sistemskih in strukturnih sprememb. Enako sklepa Dušan Noliml. S tematizacijo oporečništva in žvižgaštva se umešča v razmerje moči individuuma in matrice. Ustrezna zaščita tistih, ki "izdajamo" obče privzeta "interna" razmerja, bi lahko spremenila red stvari. Vendar je očitno, da se razmerja v znanosti, v tem kontekstu zlasti v humanistiki in družboslovju, še zdaleč ne bližajo ravnovesju, kjer bi lahko posameznik in posameznica postala vzvod strukturne spremembe na bolje. Kajti, kako pa naj se premene dogajajo, če ne s kolektivno odgovornima, razumnima, načitanima in družbeno-politično zavednima državljanom in državljanke, ki sta instanca tudi na delovnem mestu? Za začetek se morata izviti iz stigme; tako bi se moglo sklepati po tekstovnem fragmentu Irene Šumi, potegnjenem iz konteksta pripovedi o hendikepiranem družboslovju: "/.../ producenti in producentke družboslovne vednosti, kljub vsej observacijski in diagnostični orodjarni, ki jo imajo na razpolago, in kljub svoji poučenosti o procesnosti zgodovin redkokdaj pravočasno razpoznajo delovanje toksične ideologije kot sredstva v rokah pretendentov na oblast, kaj šele vnaprej. Tisti in tiste redki, ki to vendarle zmorejo, so navadno tarče nejevere, posmeha, marginalizacije in utišanja."

Osebnost je politično

V nekem fatalnem trenutku bo složno s korakom mrtvaškega plesa morda za vse, tudi tiste z obešenjaškim odnosom do sedanjih brutalnosti v delovnih razmerjih, nastopil trenutek etične odločitve, kako zavestno prekiniti lastne ali predsmrtne muke ljubih drugih. Bioetične norme, v našem primeru za ali proti evtanaziji pod določenimi pogoji, se po svojem značaju ne razlikujejo od etičnih norm znanosti in moralnih zavez ali razvez znanstvenic in znanstvenikov. Zdi se, da za znanstveno etiko nasploh velja, kar Mirjana Ule v svojem članku zatrdi za medicinsko etiko: da je “postala defenzivna, da se premalo ukvarja z družbeno refleksijo /.../.” Tudi z ideologijo individualizma.

Splošna težnja, da se družbeni problemi razrešujejo na plečih posameznikov in posameznic, preko njih, ima svoje pozitivne in negativne plati. Pozitivne so gotovo te, da ima sedaj vsak človek možnost izbire in pravico do pravic. Ker lahko izbiramo, lažje načrtujemo svojo življenjsko pot. Lahko izbiramo med marsičim, o čemer se prej praktično ni moglo odločati, ker bodisi to ni bilo dovoljeno ali zamisljivo ali ni bilo tehničnih in drugih možnosti za to. Negativno pri tem pa je, da smo s temi izbirami, odgovornostmi zanje in odločitvami vse bolj obremenjeni, da se v njih pogosto ne znajdemo. Še huje je, če nimamo možnosti izbir ali če nimamo dovolj podpore za svoje odločitve v znanju, dosegljivih informacijah, pri ustreznih institucijah ali avtoritetah.

Avtoričino sporočilo sledi razmislekom predhodnic in predhodnikov v teh *Dialogih*. Smo v nekakšni nuji po etični in moralni referenčnosti lastnih delovanj; z Mirjano Ule se tudi v predsmrtnih trenutkih zdi pomembno, ali bo osebna, moralna odločitev olajšana s pomočjo družbenega etičnega konsenza. Perspektivo lahko obrnem v prepričanju, da prav pogled s konca nazaj v tok življenja omogoča kristalizacijo dilem, ki se izpostavljajo. Navsezadnje se vse (struktura/individuum, osebno/politično, etika/negativne vrednote, morala/“zdrsi”, samoregulacija/sankcioniranje ...) osredini v vprašanju odnosa do (znanstvenih) danosti, ki pa ne morejo biti drugega kot odnosne.

Diskurz Saše Dolenca po uvodu iz lekcije o nevroznanosti aplicira Kantov kategorični imperativ in utemeljuje možnost avtonomne, svobodne volje (v nasprotju z intuitivnimi odločitvami, pogojenimi z željami in navadami). Implicitno nakazuje ambivalenco svobodne volje. Um, ki zastavlja pravilo, ni individualen, individualna in avtonomna je odločitev, ki pa je toliko lažja, če ima v bližini vzor. V tem smislu je gotovo, da nam bo v znanosti toliko bolje, kolikor več nas bo na tej strani vrednotne polarizacije, ki jo markirata nulta točka med dvema skrajnostima in pozitivni pol, ki je mesto (fiktivne) totalne moralne države. Feministična etika skrbi zahteva obrat vrednot, do katerega naj pride z vzpostavljanjem načinov, kako s politično akcijo oblikovati moralne meje (Tronto 1993, 157). Podobno bi lahko veljalo tudi za znanstveno etiko in moralo.

Pravo in dokončno vprašanje se glasi: “Koliko moralno slabega še lahko prenesete?”

Literatura in viri

Benedict, Ruth: *Vzorci kulture*. Maribor: Aristej, 2008 (1934). (Knjižna zbirka Dialogi).

Bottomore, Tom. *Elite in družba*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2014 (1964).

DW, 7. 6. 2013; <https://www.dw.com/en/german-university-opts-for-gender-neutral-language/a-16865989> (27. 11. 2018)

Eurodyce. *Razlike med spoloma pri izobraževalnih dosežkih: Študija o položaju v Evropi in sprejetih ukrepih* [Gender Difference in Education Outcomes: Studies on the Measures Taken and the Current Situation in Europe]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 2010.

Leary, John P.: *Enough With All the Innovation*, 11. 11. 2018; <https://www.chronicle.com/article/Enough-With-All-the-Innovation/245044> (26. 11. 2018)

Marinčič, Marko: *Spol na FF kot desničarska zarota? Kje neki! Kvečjemu akademska ležernost*. 24. 6. 2018; <https://fokuspokus.si/user/markomarincic> (27. 11. 2018)

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Izjava Komisije za enake možnosti na področju znanosti o primeru vključujoče prakse – uporabe ženskega slovničnega spola v pravnih aktih Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 15. 11. 2018.

Šribar, Renata: *Šale z jezikom in o njem so lahko duhovite, če ga najprej vzameš zares*. Objektiv, 16. 6. 2018. Internetna objava, 2018; <https://www.dnevnik.si/1042825826> (27. 11. 2018)

Tuana, Nancy: *The Speculum of Ignorance: The Women's Health Movement and Epistemologies of Ingorance*. Hypatia 3 (21), 1–19. Internetna objava, 2006, 1–31; <https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/hypatia/v021/21.3tuana02.html> (27. 11. 2018).

Tronto, Joan C.: *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethics of Care*. New York in London: Routledge, 1993.

Vendramin, Valerija: *Epistemological (and also some methodological) aspects of gendered perspective in science*. Gendering science: Slovenian surveys and studies in the EU paradigms. Ur. Mirjana Ule, Renata Šribar in Andreja Umek-Venturini. Dunaj: Echoraum, 2015. 61–74.